

Vajjon nem ugyanezt a szót kell-e látnunk a kolozsmegyei *Magyarkapus* községnek már 1727-ben is előforduló *Harcásj* (dombja, forduló, ódala, szája) határnevében is.¹ Feltételezem, hogy e név egy *Harcser* + *új* alakból vonódott össze. Ennek előfordulása pedig nagyon egyszerűen megmagyarázható, ha tekintetbe vesszük, hogy e község anélkül is a gyalúi vár uradalmához tartozván, annak gyalogos katonái közül egyiknek-másiknak könnyen lehetett földje a gyalúi határ felőli kapusi völgyben. Hiszen találunk más példát is arra, hogy szomszéd falúbeliről nevezzenek el határrészt. Így éppen Magyarkapusnál fordul elő a *Bakosnyúl* elnevezés is. Ugyanis az 1666-ig visszamenő jobbágyösszeírásban Kapuson Bakos nevű egyén nem fordulván elő,² névadóul minden nehézség nélkül el kell fogadnunk azt a *nemzetes Bakos János gyalúi udvarbíró uramat*, aki 1727-ben 70 esztendőskorában ugyancsak Gyalúban kimult.³

Eredj a sóhivatalba. Nem ritkán halljuk s magunk is használjuk ezt a szólás-mondást, anélkül, hogy csak sejtenők is, miért hivatkozunk éppen erre az intézményre!

Herepei Gergely pesti mérnökkari hallgató nagybátyjához, *Méhes Sámuel* kolozsvári ref. kollégiumi professzorhoz, 1830 januárjában intézett leveléből idézem a következő sorokat: „... még az nap dél után át mentem Budára s a restans fél-esztendei interest az 1829-ik esztendejével együtt ki fizettem, úgy az annuále subsidiumot is, melyek mind öszvesen 59 forintokat és 50 kr-t téznek. A quietantiát jobbnak tartottam csak data occasione le küldeni, mert a Postán el is veszhet s költséges is. Müller úr, kinek a pénzt le fizettem, azt mondotta, hogy jobb a pénzt ott Erdélyben valami Só-Hivatalnál le fizetni és azon a canalison a quietantiát is meg lehet kapni...“⁴

De — úgy látszik — a sóhivatal mindég csak sóhivatal maradt, mert ezután sem találtam Méhes Sámuel iratai között, hogy bár csak egyszer is használta volna ezt az átutalási módot.

Herepei János

Kaptál piros csizmát? Gyermekkoromban, 1910 táján Désen sokat kérdegettük egymástól ezt, ha valamelyikünk árulkodásával felsült, t. i. a beáruztat nem marasztalták el a „nagyok“, sőt az árulkodónak magának fejére olvasták eljárásának csúf voltát. Akkor, sőt később sem gondolkoztam azon, hogy mit jelent e mondás. Nemrégiben azonban *Pesty Frigyes*nek a Magyar Nemzeti Múzeum Széchenyi-könyvtára kézírattárában lévő „Helységnévtár“-a (Fol. Hung. 1114. sz.) 13. kötetét forgatva, egy Nagypetri helytörténeti jegyzetével kapcsolatban feljegyzett kalotaszegi női öltözet-leírásban olvastam a piros csizmáról, mint a női öltözködés egyik jellegzetes darabjáról. Akkor eszméltem reá, hogy a mi gyermekori csúfalkodó mondókánk, melyet a gyermeki kárörvendés gyönyörében számtalanszor, a hanglejtés sokszoros változtatgatásával vágtunk egymás fejébe, mondom, ez alighanem ennek az egykor oly divatos piros csizmának az emlékét őrzi. Természetesen a dési gyermek nem a kalotaszegi piros csizmáról kérdezősködött, és gondolom, kérdezősködik még ma is póruljárt társától, hanem arról az öltözködés-darabról, amely egykor a városban is általános öltözködési darab lehetett. A régi városi piros csizma⁵

¹ *Ády L.*: Magyarkapus helynevei (EM. 1941: 87—8.).

² I. h. 83.

³ *Herepei J.*: Temetőkertek, cintermek, templomok régi sírkövei (Kéziratban).

⁴ E levél a közlő tulajdonában van.

⁵ Megjegyzem, hogy Déznek már a fejedelmi korban híres csizmadia-ipara volt. A dési csizma árát az országgyűlésen szabályozták. A varga cég magyarnyelvű alapító levele a XVI. század közepéről való (vö. MNy. XXXIV, 117 kk.).

emlékét tartott hát fenn ez a gyermeki csúfolkodó kérdés. Egy kicsi adat ez is az eltűnt tárgyi műveltségjavaknak a nyelvben folytatódó késői életéhez.

Szabó T. Attila

Általút és keresztút. Murmelius szójegyzékében 1533: Area — *Altal vt.* Ezt a jelentést a NySz nem közli, de megtaláljuk a Kolozsvári Glosszák 1577 táján keletkezett Ajtai—Bölönyi részében így: *szerw* (a. m. 'széri') vel *altal ut*: area. Minthogy az *általútnak* 'area' jelentését más szótárból nem ismerjük, azt kell következtetnünk, hogy az Ajtai—Bölönyi glosszák írója használta Murmelius szójegyzékét. Ugyanebben a részben *altol ut*, *altal ut*: compendium, a XVI. sz. első felében készült régebb glosszákban azonban *athal vt*: trames. A compendium értelmezéshez a glosszák kiadója ezt a megjegyzést fűzi: „compendiumhoz írva a compitum helyett“. A kiadó helyreigazítása azonban tévedésen alapszik. Igaz, hogy a *compitum* (v. *competum* a *competere* igéből) a. m. 'összetalálkozás, keresztút', Georges szerint: 'ein Ort, wo mehrere Wege zusammentreffen, der Scheideweg, sowohl Dreiweg als Kreuzweg (wo zuweilen öffentliche Versteigerungen von Trödelwaren stattfinden)', mellékalakja: *compitus*, azonban a *compendium* meg: 'rövidebb út, mellékút'.

Régebbi szótáraink általában különbséget tesznek a két szó fordításában. Így a régebbi Kolozsvári Glosszákban is *kerezt ut*: compieta (!), *kerezt wt*: compitum. — MA-nél (1621): Cómpitum, Idem quod quadrivium, *Keresztút*, *utaknac oeszevelése*. — A magyar-latin részben: *keresztút*, Compita, Caput viae. A latin-magyar részben: Compita, *Soc utas*, *oesvényes hely*. Ez már Calepinus szótárán alapszik (1585), hol compita — *Sok oesuenyes hely* (!). PP-nál (1708) *Kereszt út*: Compitum, Caput viae. A latin-magyar részben Compitum: *Sokfelé ágazó úti hely*. Compitalis: *Kereszt út mellett-való*. Transversa itinera: *Kereszt utak*. Már a OklSzban van erre a jelentésre adat: Ad compitum quod wlgó *Kristuth* dicitur (1268—1422). Az első adat magára a *keresztútra* 1248-ból való. A Brassói latin-magyar szótártörödékekben *Kerezhwtak* — anfractus. Kresznericsben: 'viae sese intersecantes'. A NySz csak ezt idézi és PPB 'transversa itinera' jelentését, de ez már az 1. kiadásban megvan.

A compendium Calepinusban: *Sobrakság, szwk koeltsés* (MA: *szükoen koeltés*). *Nyereség, haszon. Altalut, roeuid mód*; compendario — *Altal vton, gyorson*. (A NySz Calepinust nem idézi, csak MA szótárát.) PP-nál Compendium vitae (nyilván e. h. viae): *Által-út*. Haec via compensat longum iter: *Által-út ez*. Georgesból kitűnik, hogy jutott el a szó ehhez a jelentéshez: *compendium* 'das Eingewogene, das beim Ab- und Zuwägen Ersparte, dah. übr. das Ersparte übh.; I. das Ersparte, die Ersparnis als Gewinn, Vorteil, Profit; — II. die Ersparnis als Abkürzung der Arbeit, Zeit'. MA-nél még *Altalut*, Trames, Semita, Via compendiosa. Calepinusban trames — *Kereszt oesueny*; semita — *Oesueny* (MA-nél: *oesvény, Gyalog Ut*). A régi nyelvben *általösvény* is: (1442): in vnam semitam wlgó *Altalwswin* vocatum; (1451): Unam semitam, vulgariter *altal wswin* vocatam (OklSz). Georgesnél trames: 'Querweg, Richtweg, Seitenweg, Nebenweg, Fussteig'; *semita* 'Fussweg, Fusssteig, Pfad, Trottoir, Nebenweg'. Régi szótáraink tehát határozott különbséget tesznek az *általút* és *keresztút* között, az előbbi a latin *compendium*, az utóbbit *compitum* szóval értelmezvén. A NySz adatai igazolják a szótárak tanuságát. Pl. Neha ember *altal wtat* akar iarny, (hát látja, hogy csak) kerylewbek emberkedik (Pesti). Itt mind a bérzen mennyuenc eloe az erdoen által, sockal hamaráb leszen, mert *által vt* ez (Heltai). *Által uton* igyenessen fussunc az hoz az emberhoez (Molnár A.). Igyenes *által-út* az: mert tétova nem kereng, nem tsavarog (Pázmány). Nem-is mégyen egyenes *által-úton*, hanem teker-